Nybro kommuns
kulturmiljöprogram

GADDERÅS

Madesjö socken

Länsstyrelsen
Kalmar län

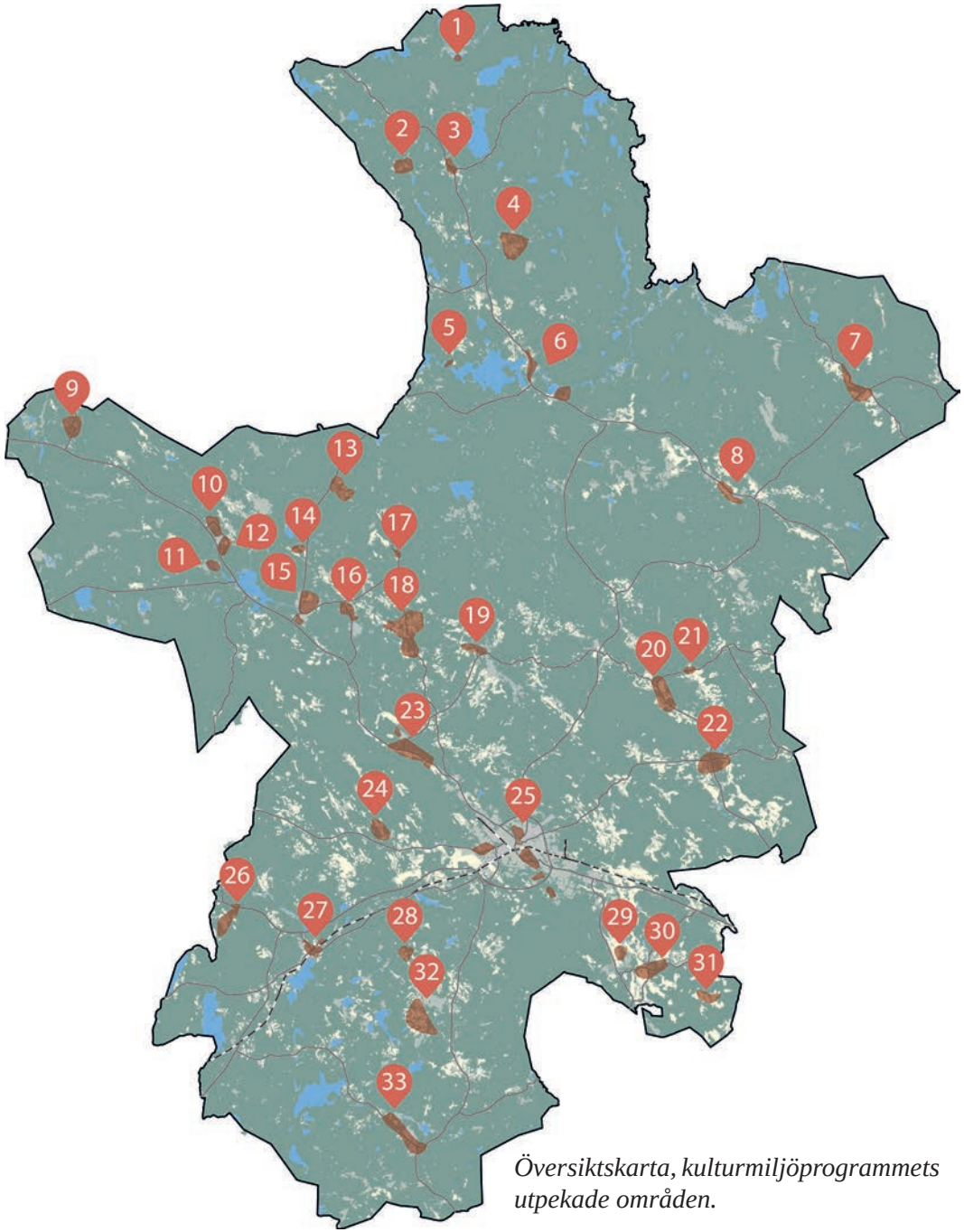
NYBRO
KOMMUN

KALMAR LÄNS MUSEUM

Kulturmiljöprogrammet omfattar 33 områden på olika platser i kommunen.

Arbetet möjliggjordes tack vare ekonomiskt stöd från Länsstyrelsen. Kalmar läns museum anlitades för inventering och beskrivning av Kulturmiljöprogrammets områden. Layout och sammanställning har gjorts av Nybro kommun.

1. Skoga
2. Lindshult
3. Kråksmåla
4. Torshult, Torshultamåla
5. Uvafors
6. Alsterbro, Sandslätt
7. Rugstorp, Abbetorp
8. Bäckebo
9. Målerås
10. Gullaskruv bruksort
11. Barkeström
12. Hälleberga
13. Applaryd
14. Gullaskruv säteri
15. Orrefors
16. Flygsfors
17. Gadderås
18. Skedebäckshult
19. Flerohopp
20. Gunnabo
21. Duvetorp
22. Kristvallabrunn
23. Brånahult
24. Holmen, Göttorp
25. Nybro stad
26. Kopparfly
27. Örsjö
28. Ebbehult
29. Gårdsryd
30. S:t Sigfrid
31. Brändebo
32. Agebo
33. Alsjöholm

Översiktskarta, kulturmiljöprogrammets utpekade områden.

Läsanvisning

HUVUDOMRÅDE

Här lär du först känna kulturmiljön. Huvudområdet är ett större område som ger en övergripande kunskap om kulturmiljöns landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling.

KÄRNOMRÅDE

Här får du en djupare beskrivning av områdets värden. Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

HISTORIK

Här hittar du berättelser om människor och andra viktiga företeelser som präglat kulturmiljön. En förklaring till varför de höga kulturhistoriska värdena finns på platsen.

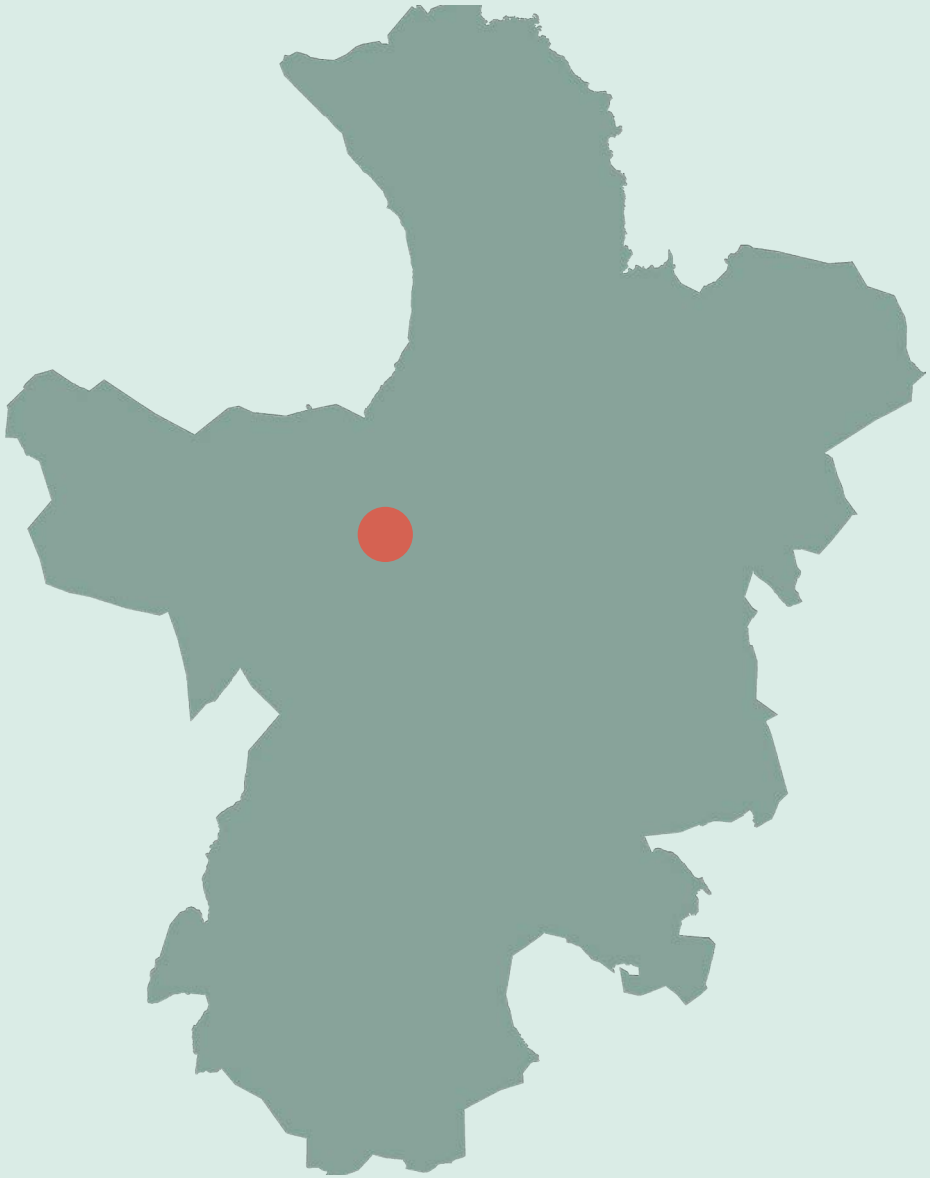
I FRAMTIDEN

Här ges förslag på förhållningssätt inför framtiden för hur kulturmiljön kan bevaras och utvecklas.

I texten finns siffror inom parentes (1), de hjälper dig att hitta rätt i kartorna för huvud- och kärnområdet.

Bilder är tagna av Kalmar läns museum där inget annat anges.
Text: Susann Johannisson, Kalmar läns museum
Arkeologi: Helena Victor, Kalmar läns museum
Layout: Nybro kommun
Senaste revidering: 2024-12-12

Kulturmiljöerna i Nybro kommun är levande miljöer under ständig förändring. Därför finns det risk att utskriven eller tryckt kopia av kulturmiljöprogrammet inte är den senast uppdaterade versionen. På nybro.se finns den senaste versionen digitalt.

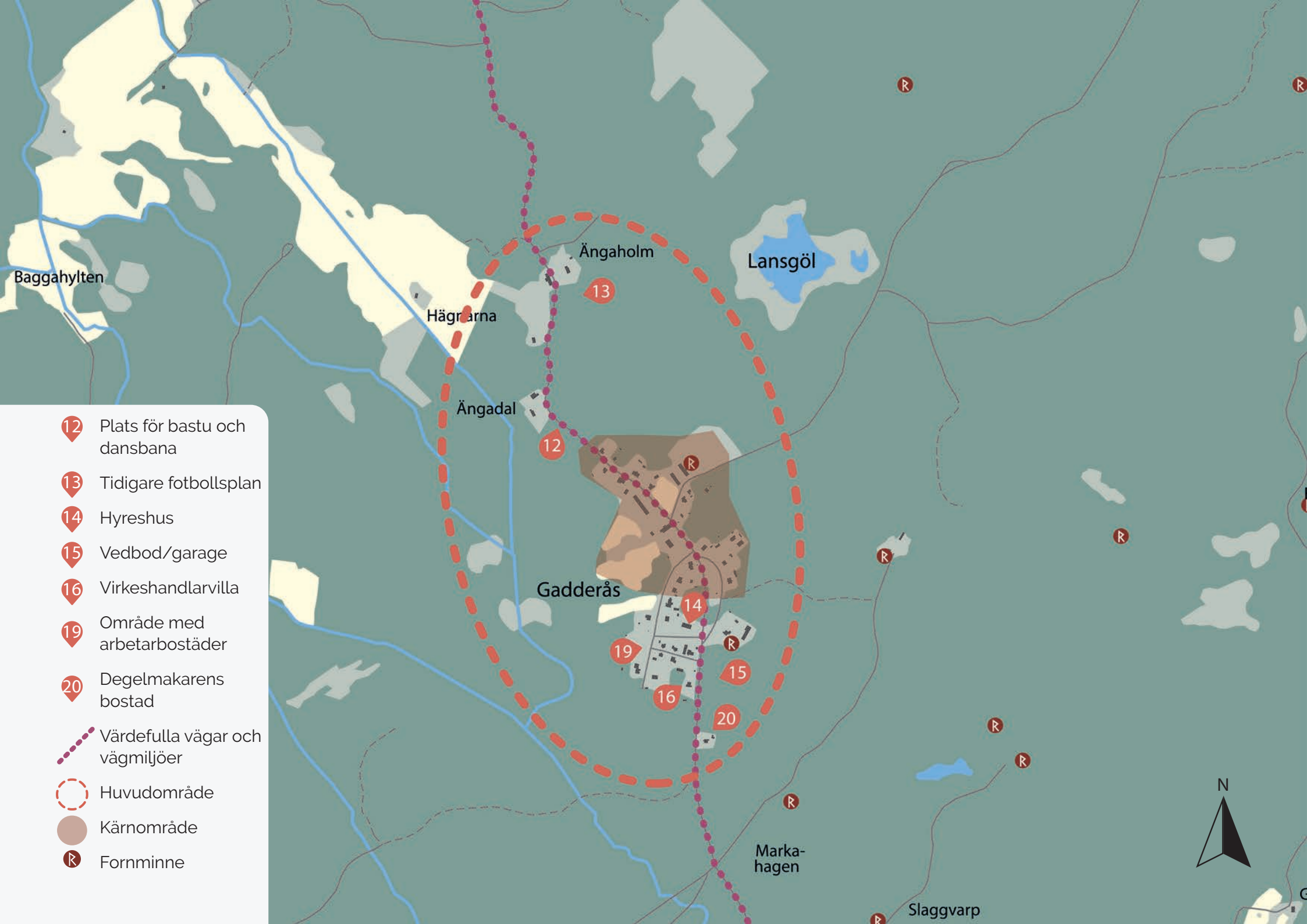
Gadderås är en liten, renodlad glasbruksort i skogen strax norr om Flygsfors och Orrefors. Glasbruksområdet är utpekat i Riksantikvarieämbetes fornminnesregister Fornsök. Området har också använts för järnframställning.

Vägen Kyrkslätt till Sigisslaryd är utpekad som kulturhistoriskt värdefull väg.

Huvudområde

Huvudområdet är ett större område som ger en övergripande kunskap om kulturmiljöns landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling.

Baggahylten
Ängaholm
Lansgöl
Hägrarna
Ängadal
Gadderås
Marka-
hagen
Slaggvarp
12 Plats för bastu och dansbana
13 Tidigare fotbollsplan
14 Hyreshus
15 Vedbod/garage
16 Virkeshandlarvilla
19 Område med arbetarbostäder
20 Degelmakarens bostad
Värdefulla vägar och vägmiljöer
Huvudområde
Kärnområde
Fornminne
N

Beskrivning av huvudområdet

Gadderås är en av cirka 30 bevarade glasbruksmiljöer i Glasriket. Hela orten präglas helt av glasbrukets kulturmiljöer. De byggnader som finns på orten idag har byggts av eller haft koppling till glasproduktion eller livet på bruksorten. Bruket var i drift till 1967. Inga nya hus har uppförts efter detta, utom ett hitflyttat fritidshus. Gadderås är en liten, lantligt belägen glasbruksort, som grundades kring 1874. Platsen valdes troligen för att den låg mitt i skogen, alltså nära bränslet som då var ved. Det är ovanligt med en glasbruksetablering utan tillgång till vattenkraft. Den sex kilometer långa vägen mellan Gadderås och Orrefors ingår i kulturmiljön eftersom den var avgörande för transporter av glas och råvaror till och från järnvägsstationen i Orrefors. De öppna mycket små åkrar som ligger inne i bruksorten är äldre än glasbruksorten.

Glasbruksområdet är utpekat i Riksantikvarieämbetes fornminnesregister (Fornsök). I skogen i södra delen av orten finns också en slaggförekomst[1] som visar att skogarna tidigt, kanske redan under medeltid, användes för järnframställning. Lämningar som inte registrerats i fornminnesregistret, men som hört till livet på bruksorten, är: lämningar efter ett sågverk, ett magasin, en bastu, en dansbana och en fotbollsplan.

Hyttan innan den revs.

1 Slaggförekomst över en yta om ca 40 x 40 m. Slaggen är en restprodukt efter tidig järnframställning (L1957:5976/RAÄ Madesjö 21:1).

På platsen där sågverket (15) tidigare låg finns idag rester av grunder, järn - vägsräls och skrot. Här är lämningarna av sågens transformatorstation.

Bruksområdet, med magasin/packbod (3), sliperi och glashyttan. Glashyttan är numera riven.

Norr om samhällets bebyggelse låg i mitten av 1900-talet ortens bastu och en dansbana (12). Idag ligger platsen mitt i granskogen. Av bastun finns idag en gjuten stensockel med trappa bevarad.

Det äldre vägnätet bidrar till ortens karaktär.

I södra delen av orten finns ett område med arbetarbostäder (19), från perioden 1910-talet till 1950-talet. Området kallades Jämmerdalen. De båda gatorna Kolvblåsarevägen och Anfångarevägen[2] visar att vi befinner oss på en glasbruksort. Här ligger också ett flerfamiljshus (14) från 1949, byggt av Bostadsrättsföreningen ”Banbrytaren”. I samhällets södra del finns en villa (20) där brukets degelmakare bodde.

Här bodde glasbrukets degelmakare (20).

Livet på glasbruksorten finns kvar också i namnen.

2 Kolv betyder här glödlampa. I hyttan blåstes glödlampsglas från 1930-talet till 1960-talets slut. Anfångare är den person i hyttan som har till uppgift att ”fånga an” glasmassa från en medarbetas glasblåsarpipa.

Ett område med arbetarbostäder från 1910-talet och framåt, kallat ”Jämmerdalen”. Sex av husen byggdes cirka 1915.

Kärnområde

Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

Kulturvärden inom kärnområdet

Gadderås har ett kulturhistoriskt värde i Glasrikets historia som en av cirka 30 bevarade glasbruksmiljöer. Bruket har varit fönsterglasbruk, glödlampshytta och småglasbruk. Kärnområdet präglas helt av glasbrukets kulturmiljöer. Bevarade byggnader som haft med glasproduktionen att göra är ett hus för mattning av glödlampor och degelkammare samt ett magasin. Bevarade byggnader som haft med livet på bruksorten att göra är bland annat disponentvilla, kamrersbostad, hyttmästarvilla, flera arbetarbostäder, ladugård, matservering, en Konsumbyggnad och en speceriaffär. De äldre vägsträckningarna bidrar till upplevelsen av miljön inom kärnområdet.

Glas

Bondens landskap

Skog

Symbolerna hänvisar till den speciella kulturmiljöprofil som togs fram för Nybro kommun 2019.

I Gadderås finns exempel på kulturmiljöer ur kategorierna glas, skog och bondens landskap.

Ängadal
Gadderås
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
17
18
21
Numrering av objekt
Huvudområde
Kärnområde
Värdefulla vägar och vägmiljöer
Fornminne
N

1 Plats för glashytta och sliperi/skärkammare
2 Syramattning och degelkammare
3 Glasmagasin
4 Kamrersbostad
5 Disponentvilla
6 Bruksladugård
7 Före detta matservering
8 Arbetarbostäder
9 Gamla Konsum
10 Speceriaffär
11 Lämning magasin
17 Allé
18 Hyttmästarbostad
21 Samlingsplats

Glasproduktionen

I Gadderås har antalet produktionsbyggnader varit få, eftersom flera av funktionerna på bruket har varit samlade i hyttbyggnaden (1). Till de funktioner som rymdes under hyttans tak hörde bland annat sliperiet/sprängkammaren, där kappan på servisglaset togs bort eller glödlampskolvarna kortades till rätt längd.

Vid hyttans västra gavel fanns en tillbyggd huskropp med mängkammaren, där ingredienserna till glasmassan blandades. I källaren under denna fanns sandtag och sandtork. Hyttan från 1914 var en hög reslig byggnad, byggd av regelstomme i trä, putsad på insidan och klädd med korrugerad plåt på utsidan. Hyttan revs år 2020.

På hyttans östra gavel fanns sliperiet/skärkammaren, byggd i rött tegel. Namnet skärkammare kommer från den period då bruket var ett fönsterglasbruk. Det var här glasrutorna skars till i rätt storlekar. På bruksområdet finns ett hus (2) som rymde det så kallade Mattningsrummet. Här syrades glödlamporna på insidan för att få matt yta. I ett litet rum i mitten av huset stod en kompressor som användes för att få lufttryck när syran skulle sprutas in i glödlampskolvarna. I husets östra del fanns degelkammaren där deglarnas som användes till glasmassan gjordes. Huset är byggt av rött tegel, vitputsad, med detaljer av tidstypisk 1920-talsstil. Ett glasmagasin/packbod (3) finns också på bruksområdet, i form av en enkel rödmålad träbyggnad i lantlig stil[3].

Hyttan (1) i Gadderås, med sliperi/skärkammaren i tegel i förgrunden. Hyttan är numera riven.

3 Här förvarades brukets glas i väntan på transport ut i världen. I packboden packades glaset in i halm, ormbunkar eller träull före transport.

Huset (2) rymde mattningsrum för glödlampskolvarna samt degelkammare, där glasdeglarna tillverkades.

Glasbrukets magasin och packbod (3).

Glasbruksorten

Kamrersbostaden (4), med kontoret i den låga tillbyggnaden. När arbetarna skulle hämta ut sin lön på fredagarna fick de gå in genom de vita dörrarna mot vägen för att få sitt lönekuvert.

Kamrersbostaden (4) hör till en av bruksortens äldsta byggnader. Det byggdes 1875, snart efter att bruket startat upp. Den har lantlig prägel som ett lågt trähus med faluröd panel. Troligen bodde ingen disponent/ägare på bruksorten, utan kamrern var högsta ledningen på plats, viket detta hus speglar. Tillbyggnaden som inrymde brukets kontor är också en mycket viktig del av husets historia och karaktär.

Inte förrän i början av 1950-talet uppfördes en traditionell disponentvilla (5) i Gadderås, vilket är ovanligt sent. Detta speglar dock den storhetstid och framåtanda som rådde efter kriget. Disponentbostaden har de för Glasriket typiska dragen: den påkostade arkitekturen, storleken, den ljusa färgen, läget för sig själv och den påkostade, anlagda, omgärdade trädgården. Den har än idag kvar sitt originalutseende och originaldetaljer som fönster, takkupor och dörr.

Disponentvillan (5), som byggdes så sent som 1952 till disponent Sigurd Ekenfors.

Närmast hyttan ligger en arbetarbostad som var hyttmästarbostad (18). Två av de mer särpräglade arbetarbostäderna (8) i Gadderås är två vitputsade byggnader i 1920-talsstil. De kallades Skrålebo och Brödlösa. De brutna stora frontespiserna och verandataken särskiljer dem från andra hus. Husformen är en klassisk timmerbyggnad, reveterad och ljusputsad. Husen har förändrats med byte av fönster på 1940-talet samt på 2000-talet[4], byte av takmaterial med mera. Deras likartade utseende, som ”tvillingar”, förstärker brukskaraktären. På bottenvåningen fanns två lägenheter för anställda med familjer, om ett eller två rum och kök. På övervåningen fanns fyra lägenheter i form av enkelrum utan kök för ungkarlar. Arbetarbostaden ingick i lönen.

Hyttmästarvillan (18) ligger nära den numer rivna hyttan.

Två typiska arbetarbostäder (8), byggda av bruket. Husen kallades ”Skrålebo” och ”Brödlösa”.

4 Vippfönster med drag av Jugendstil är inte ursprungligt på dessa hus.

Mötesplatser

Tre hus som finns kvar representerar viktiga mötesplatser som fanns på bruksorten: två affärer (9, 10) och en liten matservering (7). Affärerna var inrymda i ett par rum i små hus av vanlig villatyp, båda i trävillor av 1920-talstyp, byggda i början av 1930-talet. Konsumaffären[5] (9) är en villa klädd med träpanel, medan den privat speceriaffären har reveterade fasader. Matserveringen inrymdes i en liten stuga av typen sent 1800-tal/tidigt 1900-tal, med liggande smal faluröd panel och tegeltak. Huset är bevarat. I stugan kunde ungkarlarna som arbetade på bruket äta sina måltider för en billig penning.

Mitt i Gadderås finns idag en samlingsplats (21) med anslagstavla, busshållplats, lekplats och utsmyckning i form av en glasblåsare av metall som hälsar välkommen.

Stugan med tidigare matservering (7). I bakgrunden syns sliperiet och hyttan.

Tidigare fanns en privat speceriaffär (10) i detta hus, byggt cirka 1930.

5 Konsumhuset byggdes 1936, i 1920-talsstil. Den inrymde också kontor, lager och en bostadslägenhet för föreståndaren.

Sågverk

Sågverket (15) som fanns i utkanten av Gadderås är borta, men sågverkets ägare, tillika virkeshandlaren Karl Rydbergs, hem (16) finns kvar. Huset är en trävilla i tidstypisk 1920/30-talsstil, byggt 1932. Sågverket drevs i privat regi, och hade inte direkt med glasbruket att göra. Det var mycket vanligt med små bondsågar i många av byarna i dessa skogsbygder vid denna tid. Dock kan man tänka sig att sågen troligen sålde spillvirke och ytved till glasbruket, så att deras historia ändå hänger samman[6].

Såverksägarens villa (16). Här bodde Karl Rydberg med hustrun Beda.

6 Glasbrukets egen såg och degelkross, som låg närmare hyttan, brann redan på 1920-talet och återuppbyggdes inte.

Jordbruk och landskap

Mitt i glasbruksorten finns en bevarad bruksladugård (6). Den är ett minne från den tidiga period då glasbruket hade och drev eget jordbruk, vid sidan av glasbruket. Detta var typiskt för de tidiga småländska glasbruksorterna. Bruksorten försökte vara så självförsörjande som möjligt. Antalet bruksladugårdar i Glasriket är idag få, varför denna har ett särskilt kulturhistoriskt värde. På 1940-talet ska den ha haft plats för två hästar och 15 nötkreatur. Till bruksmiljön hör också en delvis bevarad allé (17). Den lilla bruksorten omges och präglas framför allt av skog, medan ytorna med öppet odlingslandskap är få. Mitt inne i bruksorten finns dock några små öppna ytor som varit åkrar.

Ladugården (6) ska vara byggd 1903.

Mitt i Gadderås, utmed vägen som går förbi ladugården, finns också en lönnallé (17), som förstärker karaktären av bruksort.

Historik

Här hittar du berättelser om människor och andra viktiga företeelser som präglat kulturmiljön.
En förklaring till varför de höga kulturhistoriska värdena finns på platsen.

Hur det startade

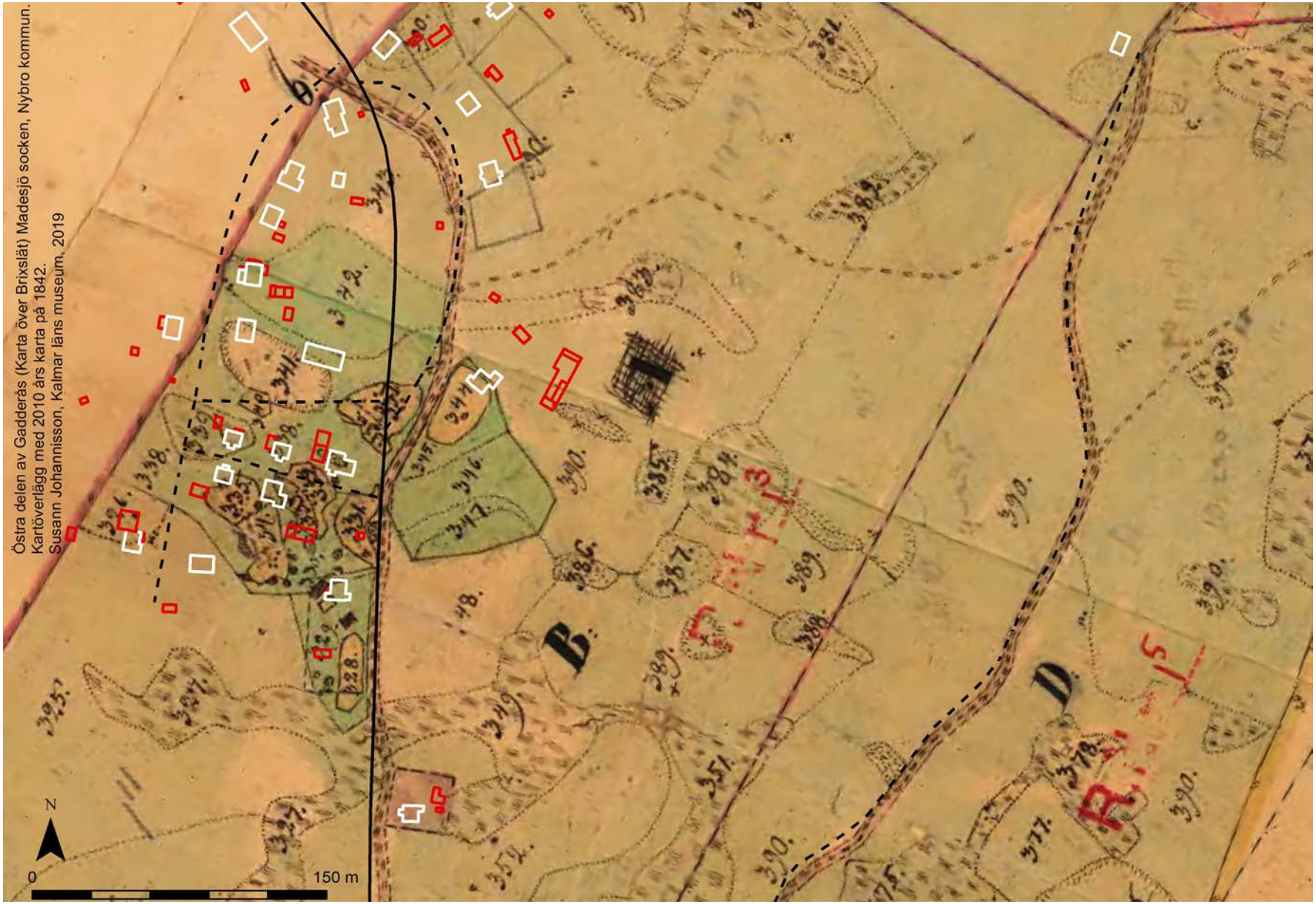
En hemmansägare från Bäckebo förvärvade mark i byn Gisslatorp år 1867. När hans dotter gifte sig fick det nygifta paret överta denna mark år 1871. Hennes man hette Carl August Jonsson. År 1873 träffade han glasarbetaren Carl Magnus Braun, född på Liljedahls glasbruk. Braun bodde då i Alsterbro (som förmodligen tillverkade flaskor). Tillsammans påbörjade de planeringen och byggandet av en ny glashytta på Jonssons mark. Glasbruket fick tillstånd att starta år 1871. Magnus Braun flyttade till Gadderås våren 1874. Detta år murades glasugnen som var en direkteldad ugn med plats för fyra pottor (deglar). Hyttan började byggas och kunde börja användas i december 1874. Den första hyttan i Gadderås var en träbyggnad som brann ner redan 1887. Deglarna var små, med höjden 65 cm och diameter 65 cm. Det var sannolikt en småskalig tillverkning som startades upp. Under året värvades glasarbetare från andra glasbruk i området, bland annat från Transjö, Kosta, Östervik, Johanstorp och Pukeberg. I november beställdes formar från Karlstad. Den 14 december sattes pottorna in i glasugnen och den 16 december på aftonen blåstes det buteljer i den nya hyttan. Detta var inledningen till glasbruksepoken i Gadderås.

Den nya glasbruksorten växte fram här i skogen, på gränsen mellan byarna Gisslatorp och Brixslät. Vad som var orsaken till att man kom på idén att starta ett glasbruk till i regionen är oklart, men Fransk-Tyska kriget kan ha påverkat beslutet. Detta krig hade påverkat möjligheten att importera flaskor och buteljer till Sverige. Därför var det flera glasbruk som startade under denna period, då de tänkte fylla tomrummet, bland annat Alsterbro Glasbruk och även då Gadderås. Det blev dock en kortvarig framgång för de här bruken. Kriget tog slut 1871 och när den tyska produktionen hade återhämtat sig fick de svenska buteljglasbruken svårt att konkurrera.

Ett av de första husen som byggdes efter hyttan var en träbyggnad där troligen ägarna eller ledningen bodde, senare kallad kamrersbostaden. I slutet av 1940-talet bodde brukets kamrer Ivar Rystedt i huset. En del av huset användes som brukskontor.

Detalj ur karta från 1831, som visar en plats på byn Gisslatorps utmarker där det redan fanns någon form av bebyggelse och små åkrar, vid tidpunkter för laga skifte. Det dröjde ytterligare drygt 40 år innan glasbruket byggdes här. Kartöverlägg med dagens bostadshus vita, uthus och bruksbyggnader röda och vägar svarta (eller streckade).

En bra bit ifrån byn Brixslät fanns en plats som var uppodlad i alla fall i början av 1800-talet, troligen tidigare. Här låg ett båtsmanstorp. Den gamla kartbilden visar flera hus. Det var på denna plats som södra delen av den nya bruksorten Gadderås växte ungefär 30 år senare. Kartöverlägg med dagens bostadshus vita, uthus och bruksbyggnader röda och vägar svarta (eller streckade).

Råvaror och transporter

Ved till eldning av glasugnarna togs i skogarna runt Gadderås. Bönder i trakten kunde också sälja ved till bruket. Från allra första början hämtades också sand till glassmältningen i skogarna runt Gadderås. Allteftersom produktionen steg och kraven på kvalitet ökade började man köpa in råvaror, där importerad fin sjösand var den största produkten. År 1874 hade järnvägssträckan Kalmar-Sävsjöström invigts. Glasbruket i Gadderås nyttjade redan från början denna järnväg. När transporterna mellan Gadderås och Orrefors blev fler och tyngre var man tvungen att göra något åt den gamla smala vägen, som var sex kilometer lång. Man tog sand i mindre gropar utmed vägen för att förstärka och reparera den gamla vägen. 1904 köpte glasbruken in ett större grustag i grannbyn Gisslatorp för att bygga bättre väg fram till järnvägen. I Orrefors hade Gadderås glasbruk ett eget järnvägsmagasin. I magasinet förvarades dels råvaror som skulle till bruket, dels färdigt glas som skulle exporteras från bruket. Transporterna skede med häst och vagn.

Glastillverkningen och olika ägare

Från början var tillverkningen inriktad på flaskor och buteljer. En period tillverkades fönsterglas. Glasbruket gick dåligt ekonomiskt redan från början och bytte ägare flera gånger. På 1880-talet ägdes det av Enok Borell från Nybro. Det ägdes också av en lantbrukare Broman, som hyrde ut bruket till Seitz och Lundqvist. Det ska ha varit dessa herrar som startade fönsterglastillverkning. År 1887 ska bruket ha sålts vidare till Svend Gregers Bönnelycke och Anders Lauritz Thuröe[7], som drev bruket vidare till 1923, då Sigurd Ekenfors med en kompanjon Florin blev nya ägare. Fönsterglastillverkning ska ha upphört 1928. Någon gång i början av 1900-talet byggdes två stora 7-deglars nya glasugnar som kopplades ihop med ett murat system där rökgaser leddes genom kanaler. Systemet kallades Ifö-ugn. En stor hög skorsten byggdes utomhus, utanför hyttan. Denna hjälpte till att få drag genom kanalerna, och var en väsentlig del av detta system.

En äldre bild av hyttan. Skorstenen som stod på backen utanför hyttan var en viktig del av systemet med den så kallade Ifö-ugnen som drev glasugnarna.

7 Bönnelycke och Thuröe ägde de Skånska Takpappfabriken i Malmö. Det var ursprungligen ett danskt företag som tillverkade takpapp, träskyddsmedel och ogräsbekämpningsmedel. Företaget flyttade 1965 till Teckomatorp och blev det skandalomsusade BTKemi KVK AB.

I perioder låg verksamheten vid bruket helt nere. År 1932 fick glasbruket i Gadderås en nystart. Då började man under ledning av ägaren Sigurd Ekenfors från Flygsfors att tillverka glödlampor. Dessa mattades på insidan genom att spruta in syra. Arbetet utfördes i mattningsrummet i det vita huset intill hyttan. När glödlamporna sköljdes ur med vatten lät man detta rinna ut genom ett hål i väggen på huset. Det var också under hans tid som den nya disponentvillan uppfördes 1951–52. Verksamheten gick bra några år och hade ett 50-tal anställda. Olle Högström blev ny ägare 1959. Han lät modernisera hyttan och framtidstron blomstrade. Formgivare anställdes och belysnings- och konstglas blev viktiga produkter. Glödlampskolvar med speciell utformning tillverkades fortfarande. Olle Högströms tid i Gadderås blev dock kort. Bruket såldes 1960 till AB Flygsfors glasbruk under ledning av Roland Holmdahl. Den positiva satsningen fortsatte under några år. Nytt folk anställdes. Bland annat rekryterade man glasarbetare från Grekland och Tyskland. 1965 bildades Flygsforsgruppen med bruken i Flygsfors, Gadderås och Målerås. Men den positiva utvecklingen avbröts av den djupa kris som hela den svenska glasbranschen upplevde i slutet av 1960-talet. Då Gadderås glasbruk lades ner den 29 april 1967 blev 50 personer arbetslösa. Sorgen var stor i den lilla glasbruksorten, där alla haft en koppling till bruket. Några viga glasarbetare klättrade upp på det höga taket och hängde en sorgkrans på åskledaren. En nästan 100-årig epok var slut.

Glasbrukets sociala ansvar

Glasbruket tog ansvar för att glasarbetarnas liv på olika sätt. Bostäderna var primitiva, utan badrum, vatten eller avlopp. Därför uppförde glasbruket en bastu (12), som gav glasarbetarna möjlighet att tvätta sig ibland. Bastubyggnaden fanns kvar fram till nedläggningen av bruket, men förföll sen och revs. Vid mitten av 1950-talet byggde bruksledningen till en tillbyggnad vid glashyttans västra gavel. Här inreddes en liten matsal på ovanvåningen och ett duschrum för glasarbetarna i källaren. De kvinnliga arbetarna på bruket var få. De fick ingen dusch men en egen toalett i denna källare.

Glasbruket byggde också två små byggnader som inrymde tvättstuga i ett rum och bakugn för brödbak i det andra. Detta rum kunde också användas för att torka tvätt. I dessa fick de bruksanställda och deras familjer, alltså hustrur, tvätta och baka. Det innebar i princip alla som bodde på orten. Tyvärr finns ingen av dessa kvar. Det finns också en liten enkel träbyggnad bakom kamrersbostaden som har använts som tvättstuga. I början av 1950-talet upplät bruksägaren sin mer moderna tvättstuga i disponentvillans källare. Alla fick använda denna. Nära bruket fanns en matservering i en liten stuga. Här åt de ogifta glasarbetarna, som inte hade egna kök, alla sina måltider. Denna sköttes först av Britta Petersson och Stina Håkansson, därefter av Inga Lindvall och slutligen av Alva Johansson. När Alva drev serveringen på 1950-talet hade hon sex till tio personer i maten varje dag. De som åt betalade 4,50 kronor per dag. Till det kom två kronor per person och dag som bruket bekostade.

Personalen framför hyttan 1957.

Fritid och mötesplatser

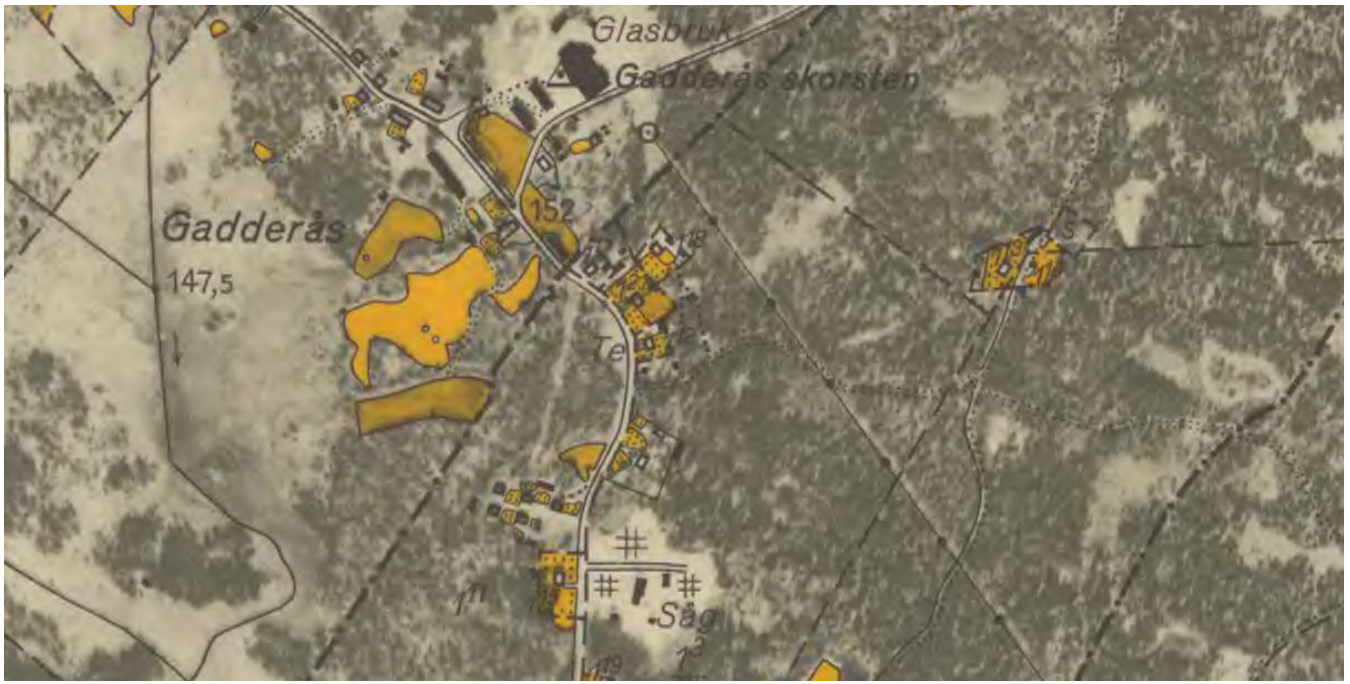
Liksom i alla andra glasbruksorter i Glasriket hade också Gadderås en egen fotbollsplan (13). Här spelades matcher mot de andra glasbruksorternas fotbollslag under 1900-talets början. 1942 gick de båda föreningarna i Gadderås och Flygsfors samman i Flygsfors-Gadderås IF. Fyra år senare stod den nya gemensamma fotbollsplanen klar. Denna nya plan låg mitt emellan Gadderås och Flygsfors, för att det skulle vara rättvist, och finns kvar än idag på vägen mellan Orrefors och Gadderås. Efter 1942 förföll därför planen och är idag helt skogbevuxen. Sydost om bastun fanns under perioden 1930- 1950-talet en dansbana.

År 1968 bildades Gadderås samhällsföreningen, med målet att hålla liv i orten och arbeta för ortsbornas bästa. På den gemensamma ytan (21) mitt i samhället hålls midsommarfester.

Affären som mötesplats

I början av glasbrukets historia fanns en brukshandel, som drevs av bruket. Den lades dock ner, vilket tvingade gadderåsborna att hämta sina varor från en butik i Orrefors. Detta gjorde man till 1925, då Konsum öppnade filial i Gadderås. Denna nya Konsumaffären var inrättad i ett magasin som låg intill den gamla brukshandeln. Första föreståndaren hette Kerstin Fagerlund. Butiken var öppen tre dagar i veckan men från 1932, då bruket började gå bra, hade man öppet varje dag. Tredjedag jul 1935 var olyckan framme och butiken brann ner. Man ordnade snabbt med en tillfällig lokal och redan året därpå byggdes en ny Konsumbyggnad (9). Det var virkeshandlare Karl Rydberg som stod för bygget. Konsumföreningen fick i början hyra huset men redan 1938 kunde man köpa det. Ingången till affären fanns på gaveln mot Ryets väg. Affären drevs fram till år 1972. Förutom Konsumbutiken fanns en privatägd liten speceriaffär (10). Huset byggdes 1931 och affären kan ha startats redan då. 1956 köptes huset av Rune och Ella Helin som drev verksamheten vidare. Här fanns då också en bensinpump. Denna affär lade ner under 1960-talet.

Sågverket

Karta från tidigt 1940-tal visar Gadderås med de små åkrarna sydväst om bruksladugården samt lite större mossodlingar nordväst om Lansgöl. I samhällets södra del syns också sågverket (15) som fanns då.

I glasbrukets närhet uppfördes ett mindre sågverk, som drevs med ångmaskin. Främsta syftet var att kapa den ved som användes till glasugnarna. Man kopplade även en generator till verket, så att elström kunde levereras till hyttan. En degelkross fanns också i detta hus. Huset brann dock 1926. Ett annat sågverk startades av Karl Rydberg på 1930-talet. Det drevs med en ångmaskin, som var ganska brandfarlig, vilket kan vara en orsak till placeringen lite i utkanten av orten. Ångmaskinen ersattes med tiden av el. Timret avverkades under vintern av de torpare som bodde i trakterna och transporterades till sågverket av dem. Virket som sågades här kunde exporteras från Kalmar men kunde också säljas till lokala kunder. Det fanns en femkutterhyvel som kunde hyvla en stor variation av olika lister. Det sågade virket transporterades ut på brädgården för att torka med hjälp av vagnar som gick på utlagd räls. Mauritz Isaksson övertog sågen efter Rydberg och fortsatte att driva den till 1973. År 1974 såldes anläggningen inklusive ångmaskinen på auktion. Platsen (15) är idag igenväxt men det finns spår efter byggnader och maskiner i terrängen.

Gadderås i framtiden

Här ges förslag på förhållningssätt inför framtiden för hur kulturmiljön ska bevaras och utvecklas.

Utställningshallen. Foto Nybro kommun.

Nybro kommun vill att kommunens kulturmiljöer ska bevaras och utvecklas så att kommande generationer kan ta del av dem. Under rubriken "bevara" anges vad vi är skyldiga att ta hänsyn till enligt lag. Under rubriken "utveckla" finns tips om hur viktiga kulturmiljöer kan utvecklas och förvaltas så att deras värden finns kvar för eftervärlden. Tipsen kan rikta sig till Länsstyrelsen, kommunen och/eller till dig som privatperson.

Läs mer tips om hur du kan vara med och utveckla kulturmiljöer under "Generella råd" i Kulturmiljöprogrammets inledningskapitel.

Bevara

Syramattningshuset (2) och glasmagasinet (3) är de två verkstadsbyggnader som finns kvar efter glasbruksepoken ska betraktas som *särskilt värdefulla* enligt Plan- och bygglagens 8 kap. 13 § och 14 §.

Bruksladugården (6), kamrersbostaden (4) samt disponentvillan (5) ska betraktas som *särskilt värdefulla* enligt Plan- och bygglagens 8 kap. 13 § och 14 §.

Utveckla

På arbetarbostäder bör äldre detaljer som ursprungliga entréer, fönster och (flera) ytterdörrar behållas för att bibehålla byggnadernas karaktär. Tillbyggnader kan i princip ske, men ska anpassas till ursprunglig byggnadskropp vad gäller placering och skala.

Allén (17) bör underhållas och kompletteras.

Referenser

Läs mer/referenser

Järn, trä, glas och sedan… Flygsfors glasbruk 1888–1979, I glasriket - människan, miljön, framtiden, ett studieprojekt inom ABF och Svenska fabriksarbetareförbundet i Kalmar och Kronobergs län, 1981.

Djärva tag, Hyttepoker i förvandling i Flygsfors och Gadderås.

Gadderås glasbruk - Kulturhistorisk guide i glasbruksmiljö, Magdalena Jonsson, Kalmar läns museum, utgiven av Länsstyrelserna Kalmar och Kronoberg, 2018.

Gadderås glasbruk av Nils Rosander, artikel i Hembygdskrönika Madesjö-Kristvalla-Örsjö, utgiven av Hembygdsföreningen, 1998.
Gadderås – ett samhälle i förvandling, tre artiklar i Hembygdskrönika (Madesjö-Kristvalla-Örsjö hembygdsförening), 2018:
Del I, Gadderås 1967-1980, Bertil Abrahamsson.
Del II, Gadderås 1985-2017, Ann-Christin Bayard.
Del III, Från storstad till byliv, Doreen Fried.

Industriarvsprojektet, Nybro kommuns industriarv, (Lotta Lamke) Kalmar läns museum, rapport 2007.

Glasriket – Fördjupad riksintresseutredning, UTKAST, Kalmar läns museum, Susann Johannisson, Länsstyrelserna Kalmar län, Kronobergs län och Jönköpings län, 2019.

Glasriket är HÄR! - Om kulturmiljöernas betydelse för att uppleva och uppliva Glasriket – en vård- och åtgärdsstrategi, Lotta Lamke, Kalmar läns museum/Kultruparken Småland, 2013.

Sveriges bebyggelse: statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden, del III, Kalmar län, Sigurd Erixon (red),1958.

Det medeltida Sverige; Band 4, SMÅLAND 1: Möre: Norra och Södra Möre, Olle Ferm o Thor Rahmqvist, Riksantikvarieämbetet, 1987.

Vägen som kulturarv - värdefulla vägar och vägmiljöer i Kalmar län, Christina Almqvist, Per Lindegård, Länsstyrelsen Kalmar län och Vägverket, 1999.

Övriga referenser

Fornminneskartan: www.raa.se/fornsok
Historiska kartor: www.lantmateriet.se, historiska kartor